

Beavatás?

Nichita Danilov: *Kilenc variáció orgonára*¹

DÁVID ISTVÁN

*„Három szféra van, melyben a viszony világa felépül
Az első: életünk a természettel – itt a viszony megáll
a nyelv küszöbénél.*

*A második: az élet az emberekkel, ahol a viszony
belép a nyelvbe.*

*A harmadik: az élet a szellemi létezőkkel,
ahol a viszony nyelv nélkül való, de nyelvet létrehozó.”*

(Martin Buber)

Roland Barthes *S/Z* című könyvében kétféle szöveget különböztet meg: olvasható és írható szöveget. A klasszikus műveket csak olvasni lehet, jobban mondva a csak olvasható szöveg számít klasszikusnak. A klasszikus mű olvasója nem részesedik az „írás kéjéből”, csak a szöveg elfogadására és elutasítására van lehetősége. A csak olvasható szöveggel szemben – melynek olvasója komolyságra és dologtalanságra kárhóztatott – megjelenik az írható szöveg.²

¹ Nichita Danilov: *Kilenc variáció orgonára*. Ford. Jánk Károly. In *Füst a dombról – Négy román költő*. József Attila Kör – Jelenkor Kiadó, Budapest, Pécs, 1997, 27–37.

² „Az írható szövegről talán nincs is mit mondani. Hol találjuk ezeket? Olvasmányaink tájkán biztos nem (legalábbis elvétve – talán véletlenül, elsuhanóan, mintegy fonákjáról néhány határmezsgyét jelentő műben). Az írható szöveg nem dolog – hiába is keresnénk a könyvesboltok polcain. Sőt, mivel produktív (és már nem reprezentatív) modell alapján működik, érvénytelenít minden kritikát, amely – késztermékként – vegyülne vele: újraírni az írhatót nem jelenthet mást, mint disszeminálni, szétszórni a végtelen különbözőség terében. Az írható szöveg örök jelen, amelyre nem telepedhet *következetes* beszéd (mely

1.

Kirill szerzetes egy kút belsejében fekete zsolotárkönyvbe ír. Kirill fölött ott van Nichita, a kút fölé hajolva figyeli minden mozdulatát: abból, amit Kirill ír, új zsolotárkönyvet ír. Nichita fölött ott van Ferapont: Ferapont fölött ott van Lázár. Lázár fölött nincs már senki. Dániel a mezőn bolyong, ő még nem szállt le a kútba.

Kirill testvér alatt egy másik Kirill van. Másik aknában másik zsolotárkönyvet ír. Fordítva ír, mint az első Kirill. Alatta ott van Antichin testvér. Antichin olvas, és mindent kijavít, amit a másik Kirill ír Cellájában kicsinyke ablak, melyen át a mezőre látni. A mezőn most a másik Dániel bolyong. Antichin alatt másik Ferapont ír. A teleirt oldalt meggyűjti a mécses lángján, és a pernyét Lázár testére szórja. A másik Lázár testére. A másik Ferapont alatt van a másik Lázár. A másik Lázár alatt nincs már senki.

Véget ért április, és március következett el. Fekete szombat van, mely soha nem ér véget. Dániel vagyok Kirill fölött és Ferapont alatt. Amit Kirill ír, abból új zsolotárkönyvet írok. Amit Nichita ír, abból új zsolotárkönyvet írok. Amit Danilov ír, abból új zsolotárkönyvet írok.

2.

Danilov egy kút mélyén fekete zsolotárkönyvet forgat, nagyon régről maradt rá, s a lapszélre zsolotárokat ír. Egyik kezében tollat tart, a másikkal egy vak madarat etet. A madár a tenyeréből kölest szemelget. Fél szeme a papíron van, a másikkal Areopagitát lesi, de van úgy, hogy Dionysost. Amit lát, abból új zsolotárkönyvet ír. Danilov alatt ott van Areopagita. Areopagitának van egy fekete meg egy fehér szárnya, de repülés közben egyiket sem használja. Nem azért tud repülni, mert szárnyai vannak, hanem azért vannak szárnyai, mert repül. 1500 éve szállt alá a kútba, s ha jól értem, Istent akarja megismerni. A három lehetséges út közül - sok szó által, kevés szó által, szavak nélkül – ő a harmadikat választotta. Isten tulajdonságait kimerítően leírni nem lehetséges, a teremtmények tulajdonságainak tagadása sem vezet teljes ismerethez. A szótlanság az, ami képessé teszi a felemelkedést minden adottól a meghatározhatatlanhoz, ami sem nem létező, sem nem nemlétező, de talán leírható. Areopagita repülését nem lehet ellesni. Mikor nem repül, Dionysost nézi.

Areopagita alatt ott van Dionysos. Félig isten, félig ember. Mondják, egy isten szülte, Zeusz hordta ki őt combjába varrva.

végérvényesen múlt idejűvé tenné). Az írható szöveg *mi vagyunk írás közben*, mielőtt még valamely kizárólagos rendszer (Ideológia, Műfaj, Kritika) átszelné, feldarabolná, megdermesztené, formába öntené a világot végtelen játékát (a világot mint játékot), megnyesve a bejáratok sokféleségét, a hálózatok nyíltságát, a nyelvek végtelenségét.” (Kiemelés az eredetiben.) In Roland Barthes: *S/Z*. Budapest, Osiris, 1997, 15.

Nagy, oroszlánfeje van, lába bakkecskének lába. Testén még most is viseli erőszakos halálának nyomait, de arca a feltámadottat mutatja. Aknája falát sűrű repkény futotta be, asztala egy fenyőnek támaszkodik, aminek tövéből forrás fakad. A forrásból hol vér, hol tej, hol méz, hol meg víz folyik. Asztalán ezüst kehely, belőle bort kortyolgat. A bor tükrében saját maszkját³ nézi. Nem ír, inkább zenél, vagy bonyolult táncát járja.

Areopagita, mikor nem repül, Dionysos táncát igyekszik eltanulni, vagy énekét hallgatva írja szótlán zsoltárkönyvét. Olykor, egészen közletről, beletekint Dionysos serlegébe. Ajka nem érinti annak peremét: ő nem iszik. A tükröződő borbán felsejlő Dionysos-maszkban magát véli felfedezni, mint aki szárnyrakel. Repülését tánclépéssel kezdi. Valahogy így löki el magát a földtől, nézd: így! És most már nem tudná senki megmondani, ki Dionysos és ki Areopagita.

3.

Nichita Danilov versét szimbólumok, archetípusok, Pszeudo-Dionüsziosz Areopagita megismerés-elmélete, a dionysosi misztérium rítusai szövik át. A vers mindazokat a szimbólumokat, rítusokat, archetípusokat mozgásba hozza, amelyeket a dionysosi misztériumvallásból jól ismerünk. A dionysosi misztériumvallás és a vers közötti kapcsolatot a verset bevezető (állítólagos) idézet alatt megjelenő (állítólagos) szerző neve is bizonyítja az areopagitai teológiával való kapcsolatot.

„A dolgokban rejlő jó rész – állítja az idézett szöveg – kifejezhető sok szó által, kevés szó által, vagy szavak nélkül is, adott lévén, hogy róla nem tudunk beszélni, és ismereteink sincsenek...”⁴ Ismeretes, hogy Dionüsziosz Areopagita Isten megis-

³ A komédiában „a maszk merevsége által a nevetséges addig fokozódott, míg nem föloldott minden alacsonyrendűt és zavarót: fölszabadító, halálos hatás ez, amely azonban túlmutat a halottakkal való kapcsolaton. Ezt teszi a tragikus maszk is, mely nem valamiféle kísértetnek a maszkja, hanem költői és színészi eszköz, mely létrehozza az ábrázolt alakban való egyesülő átváltozást.” Kerényi Károly: *Az égei ünnep*. Budapest, Kráter Műhely Egyesület, 1995, 86.

⁴ Lényeges eltérést mutat az Erdő Péter által fordított Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész *Misztikus teológia* című szövegével. A Danilovszöveg elemzésekor nyilván a versben megjelenő idézet szolgál alapul, viszont érdemes idézni Erdő Péter fordítását is: „Azt hiszem, igen jól megértette, hogy minden dolog jóságos oka bőbeszédű is, meg szűkszavú is, s egyszersemind szótlan is, mint olyan, aminek sem szava, sem értelme nincs, mivel lényegfeletti módon felülmúl mindent, és csak azoknak nyilatkozik meg födetlenül és világosan, akik minden tisztátalan és minden tisztát átlépnek, és az összes szent csúcsokra való minden felhágáson túljutnak, elhagynak minden isteni fényt, hangot és égi beszédet, s behatolnak abba a homályba, ahol – mint az írás mondja – valósággal jelen van az, aki mindenén túl van.” Pszeudo-Dionüsziosz

merésének három útját különbözteti meg: az első, a pozitívnek nevezett megközelítés Isten tulajdonságait írja le, a második, a negatív megközelítés (negatív teológia) mindent tagad Istenben, mi a teremtményekhez hozzátartozik, lévén ő a legtökéletesebb. A harmadik mód az előző kettőnek a meghaladása, a megnevezés Isten megismerésében való alkalmatlanságának beismerése. Ez a harmadik út a misztikus út, ami nem jelent mást, mint a megnevezés, a beszéd, a fogalmak feladását. *De vajon mi a helyzet az írással? A sok szónak, a kevés szónak, vagy a szótlanságnak valamelyik formája? Vagy mind a háromtól különböző volna?*

Dionysos a görög pantheon egyik közismert, központi alakja. A *mámor* istene. A hellenisztikus és a római korban ő volt a legnépszerűbb isten. Tisztelete egész misztériumvallássá nőtte ki magát. A beavatottakat, akárcsak magát a beavatás rítusát, szigorú rendelkezések szabályozták, ami a tan elmondását illeti. Nem tisztünk most a dionysosi misztérium ismertetése, csak arra szorítkozunk, hogy azokat az elemeket megnevezzük, amelyek expliciten benne vannak a versben.

Dionysos az élet és a halál, a feltámadás istene, a vízé, de minden növényi nedvességé is, amelyek szimbólumaivá is váltak. A versben szereplő szerzetesek mindegyike egy kútban van, egy kútban, amely nedves és nyirkos. Lázár testéből, aki fölött nincs már senki, minden héten leválik egy darabka. Dionysost darabokra vágják ellenségei, és úgy halt meg, majd feltámadt. A tiszteletére tartott ünnepeken, már amennyire rekonstruálni lehet, az áldozatot feldarabolták, és nyers húst fogyasztottak, ezáltal egyesültek az istennel, de ugyanakkor ezekben a rítusokban jelent meg maga az isten is, tehát egyfajta *imitatio dei* volt.

A beavatott először sötétségben bolyong, és retteg, míg nem kiér egy fényes tisztásra. Dániel is éppen ezt teszi, azzal a különbséggel, hogy ő már a tisztáson van, de a tanulás stádiumát éli. Ő az, aki arra vár, hogy leszálljon a kútba, hogy beavatódjon. Tanítója nem más, mint egy oroszlánfejű és kígyófarkú sólyom, a bölcsesség madara, ő hozza fel a kút mélyéről a zoltárokat, Dániel ebből tanul írni. Az oroszlánfej ismét Dionysoshoz visz bennünket, akit sokszor ábrázoltak bakkecske és bika mellett oroszlán alakjában is. Másrészt a madár maga is sok helyen fontos szimbólum, ami megjelenik a különböző beavatási rítusokban. A madár szimbóluma, mint minden szimbólum – mondja Durand – nem a szubjektumához, hanem az igéhez visz el bennünket. A madár nem mint állat fontos, hanem mint akinek szárnyai vannak, aki repülni tud. Sőt még csak nem is a szárny a fontos, hanem a tett, a repülés. Éppen ezért nincs jelentősége annak, hogy a szárny hol található. Bachelard-t idézi Durand, amikor azt írja: „nem azért repülsz, mert van szárnyad, hanem hiszed, hogy

van szárnyad, mert repültél.”⁵ Az alászállásra felkészített Dánielt a madár elhagyja. Dániel „kezain tollak nőttek, csak szárnyai nem akartak kinőni”.

Az sem elhanyagolható, hogy mindez március–április hónapban történik – jobban mondva április–március hónapban, hiszen a versben a sorrend felcserélődik, mintha az idő visszafelé járna, ami természetes is, hiszen a beavatásra váró időben két irányba is elmozdul. Egyrészt éli a mindennapi életet – péntek éjszakától hétfő hajnalig –, másrészt a beavatás idejét, ami mindig visszafelé halad, a kezdetek felé. A március–április időszaka a „Nagy Dionysia” ünnepének idejével egyezik meg.

A vers címe, *Kilenc variáció orgonára*, szintén utal a misztériumba való beavatás rítusaira: Dionysos ünnepét nagy zeneszó és tánc övezi. Ez adja meg a beavatás keretét, része a rítusnak.

Vajon tényleg valamilyen beavatásról van itt szó? S ha igen, kinek a beavatásáról? Megtörténik-e ez a beavatás? Az írás rítusáról van itt szó, az írható szöveg továbbírhatóságáról. Dániel Nichita helyébe lép. A szerző meghal, csak a szöveg marad meg, amit folyton felidézünk és újraírunk. Nem más ez, mint a szöveg megjelenítődése, amikor is a szöveg nem jelentést, hanem értelmet kap. Nem úgy válik érthetővé, hogy megfejtjük szimbólumrendszerét, hanem úgy, hogy csöndben maradva, szavak nélkül figyeljük. A labirintushoz hasonló kútrendszer éppúgy magában hordozza Ferapontot, mint annak ellentétét, a gesztusok egész rendszere belátható, és a gesztusok rendszere adja a rítust. Az írás rítusát. Az olvasás rítusát. Újraírni viszont, akárcsak írva olvasni, mindig nehéz: „*megesik, hogy a víz zavaros lesz, olyankor nem látom, mit ír. Olyankor mélyebben le kell hajolnom. / Mászor enyves, ragacsos a víz, mint az agyag, és felrepedezik. / Mászor forró, mint a láva, és tüzet fröcsköl. / Megint mászor fokozatosan leül, és kővé keményedik, olyankor várok. Leülök a kút peremére, és várok, míg a kő vízzé változik újra. / Időnként hull a hó.*”⁶

Az olvasható szöveg olvasója arra kényszerül, hogy a szöveget jelentésesítse, az írható szöveg olvasó-írója a szövegnek értelmet ad.⁷ Ez az értelemadás, az olvasás mint írás sohasem befejezett,

⁵ „Nu zbori pentru că ai aripi, ci crezi că ai aripi pentru că ai zburat.” Gilbert Durand: *Structurile antropologice ale imaginarii*. București, Univers Enciclopedic, 1998, 131. Cf. Bachelard, *L’Air et les songes*, 36.

⁶ Danilov, 1997, 28. (Kiemelés tőlem.)

⁷ Ricoeur szerint minden szövegnek van referenciális funkciója, ami abban áll, hogy a szöveg valami igazat, valami valóságosat mond. A szöveg referenciáját az olvasás mint értelmezés valósítja meg. Az értelmezés a magyarázással szemben felfüggeszti a szöveg bizonytalanságát, valamint a szöveget a jelentés irányába mozdítja el. Ezzel szemben én úgy vélem, hogy a szöveg bizonytalanságának feloldása nem szükséges, sőt talán akadályozó tényező is lehet a megértés folyamatában, amennyiben ezt a feloldást egy hagyományos értelemben vett fogalmiság keretei között véljük megvalósíthatónak. Sem a magyarázat, sem az

nem statikus, hanem dinamikus, de nem is folyton változó, hanem folyton megtörténő. *Fekete szombat ez, amely soha nem ér véget.*

Dionysos maszkja felügyeli a szöveget, a keresztény kultúrát sejtető orgonaszó minduntalan felhangzik, egy kis orosz beütéssel. A vers maga válik Dionysos maszkjává. Az olvasó mint a misztériumokba való beavatásra váró, amint belenéz az ezüst kehelybe, egy maszkot pillant meg, amiben magát véli felfedezni. A maszk egyik lényeges funkciója az átváltoztató egyesülés. Annak, aki a maszkot megpillantja, az ábrázolt jelenik meg. A látványban az ábrázolttal való egyesülés történik meg. A szöveghez, a műalkotáshoz nem lehet nem viszonyulni. Egyszerre riasztó, valamit elrejtő és valamivel egyesítő. A szavak nem segítenek, csak az orgonaszó az egyedüli autentikus hang, Dionysos mámorzenéje. Az írás.

4.

Véget ért április, és március következett el. Fekete szombat van, mely soha nem ér véget. Dániel vagyok Kirill fölött és Ferapont alatt Amit Kirill ír, abból új zsoltárkönyvet írok. Amit Nichita ír, abból új zsoltárkönyvet írok. Amit Danilov ír, abból új zsoltárkönyvet írok.

5.

Danilov alatt ott van Areopagita, Areopagita alatt ott van Dionysos, Dionysos alatt nincs már senki. Danilov sebében ott vagyok én, a kút ott van, ahol írok. Fölöttem ott van másik Ferapont, másik Ferapont fölött ott van másik Lázár, másik Lázár fölött nincs már senki.

6.

A zene alatt van a festmény, a festmény alatt van a szobor, a szobor alatt van az épület, az épület alatt van a színház, a színház alatt van a líra, a líra alatt van a próza, a próza alatt van a fénykép, a fénykép alatt van a film, a film alatt van a regény, a regény alatt nincs már semmi. És a kutak átjárhatóak. Ki tudná hát megmondani, melyik melyik? Mindenik saját maga, mégis valami más.

értelmezés nem képes a szöveg igazságát fenntartani, csak a *kimondás* az, ami osztályrészül jutott. A szöveg igazsága sem a ricoeur-i értelemben vett értelemmel (*sens*), sem a jelentéssel (*signification*) nem mérhető ki. A szöveg értelme, ahogy azt én használom, nem merül ki a szöveg struktúrájában, mint ahogy a jelentés sem pusztán a szöveg megvalósulása az olvasó beszédében. Az olvasott szöveg új szöveget szül, s ez az új szöveg csakis akkor képes a fenntartásra, ha nem megszünteti a szöveg bizonytalanságát, hanem azzal együtt a megértett szöveghez igazodik. Egy műalkotás értelme és jelentése sem tárható fel maradéktalanul, csak az adott műalkotás nyelvén belül, csak egy másik műalkotással.